

İstanbul'un Kurtuluşu

6 EKİM 1923

Lozan Barış Müzakereleri başlamadan önce, biri Ankara'da diğeri İstanbul'da iki başlı görünüm arz eden hükümet görevlerinin TBMM çatısı altında toplandığını ilan edebilmek ve Lozan'da Türkiye'yi yalnız Ankara'nın temsil edebilmesini sağlamak için 1 Kasım 1922'de Saltanat'a son verildiği bildirildi. Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti TBMM Hükümetini tanıyarak istifa edince, İstanbul Şehremaneti (Belediyesi), şehir yönetimi ve mahkemeler TBMM'ye bağlılıklarını ilan ettiler. Refet Paşa (Bele) 4 Kasım'da Büyük Millet Meclisi adına İstanbul'un yönetimini üstlendiğini açıkladı. İstanbul Rumları için kısa ve sert bir uyarı yayımladı ve kendilerini Osmanlı değil, Yunan uyruğu olarak kabul edenlerin 18 Kasım'dan önce şehri terk etmelerini istedi. Kuvvâ-yı milliyecilerin bu kararı zorla uygulayacak imkânları yoktu. Gene de er veya geç İstanbul Rumlarını kendi yönetimleri altına alacaklarını Rum Patrikhanesi ve müttefiklere göstermek istiyorlardı. Rumlar, Osmanlı vatandaşı mı yoksa yabancı mıydılar? artık karar vermeleri gerekiyordu.

Öte yandan, İngilizler yönetim yetkilerini Refet Paşa'ya devretmekte pek istekli değillerdi. İngiliz Yüksek Komiser Vekili Sir Nevile Henderson, ülkesine dönmüş olan eski Yüksek Komiser Sir Horace Rumbold'a 16 Kasım 1922'de şöyle yazıyordu:

"Sizin Refet'i mümkün olduğunca az görmem hakkındaki tavsiyelerinizden sonra, onunla şimdiye kadar iki görüşmemiz oldu. Biri dün, geldiğinde yalnızdı. Ankara'nın buradaki yönetim üzerinde kontrolünün tam sağlanmasında tekrar ısrar eden bir bildiri verdi. Bugün öteki iki Yüksek Komiser ile [Fransız ve İtalyan] birlikte, müttefik sansürünün kaldırılmasını tartışmak için geldi. Yüksek Komiserler sansürün kaldırılması hususunda anlaştılar ve böylece Refet Paşa'ya şimdiye kadar Türk basınında yayımlanması engellenen, heyecanı arttırıcı makalelerin yayımlanmaları imkânını sağladılar. Korktuğum o ki, İstanbul'u işgal altında tutmamız bizim elimizde bir koz olacağına, biz kendimiz Ankara'nın elinde rehin olmaktadır."

Kasım ayının sonunda Refet Paşa, Yüksek Komiserlerden Müttefik Kuvvetlerine karşı işlenen ağır suçlarla ilgili davalara bakan Sıkıyönetim Mahkemelerinin lağvedilmesini talep etti. 1919'da Kraliyet Hukuk Müşavirliği'nin onay vermemesine rağmen kurulan bu mahkemelerin yasal bir dayanağı yoktu. Bu konu bir daha gündeme gelmediğine göre, mahkemelerin lağvolunduğu kabul edilebilir. Aralık ayında, gümrük idaresi Türklerin yönetimine geri verildiğinde pasaportlara ilişkin sorunlar yaşandı. Türk yönetimi, müttefikler tarafından çıkartılan ve Osmanlı uyruklarını kendi "himayeleri" altında gösteren pasaportları bundan böyle tanımak istemiyordu. Ne müttefikler ne de Kuvvâ-yı milliyeciler yekdiğerine tamamen boyun eğmeye niyetliydi. Gene de aralarında herhangi bir olay çıkmamasına özen gösteriyorlardı.

Müttefik Yüksek Komiserleri tüm Osmanlı uyruklarının Türk polisinin yetki alanına girmiş olduklarını kabul etmiş olmalarına rağmen, yeni Türk yönetimi vatandaş olarak durumları henüz açıklığa kavuşmamış olan İstanbul Rumları'nın Müttefik polisinin yetkisinde olmalarından rahatsızlık duyuyordu. İngilizler Osmanlı Rumlarına eziyet edilmediğini kabul ediyorlardı ama gene de Müttefik polisinin Rumlar üzerinde yetkisini kullanma hakkından vazgeçemediler. İngiliz Yüksek Komiser Vekili Henderson, İstanbul'un her şeye rağmen Müttefiklerin elinde bir koz olduğunu düşünüyordu; İstanbul, Lozan'da Türklerin sergilediği "haşin" tutuma karşı bir kozdu.

Üstelik bazı İngiliz istihbarat subayları Türklere hiçbir "taviz" verilmemesi inancını besledikleri için İşgal Kuvvetleri

Başkomutanı General Tim Harington'a öfkeliydiler ve bu sürecin bir geçiş dönemi olduğunu kabul edemiyorlardı. Harington'dan Türklerle işbirliği içinde çalışmalarını ve sorun çıkarmamaları yönünde aldıkları emre itaat etmeyen kıdemli polis ve istihbaratçıların görevlerine son verildi ve hepsi İngiltere'ye dönmek zorunda kaldı.

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de başlamış, ancak kapitülasyonlara ve antlaşmanın ekonomik şartlarına ilişkin uzlaşmazlıklar sonucu 4 Şubat 1923'de görüşmeler kesilmişti. Bunun üzerine, ülkede Türklerle müttefikler arasında silahlı çatışma tehlikesi baş gösterdi çünkü her iki tarafın askerleri hem Trakya'da hem Gelibolu'da hem de İstanbul'da fiili olarak birbirlerinin yanbaşında bulunuyorlardı. Bu nedenle, Selâhattin Adil Paşa'nın anılarında İstanbul'daki yetkililerin Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen Kutsal Emanetleri ve diğer hazineleri güvenlik altına almak için Konya'ya taşıdıkları anlatılır.

İşgalciler için de aynı tehdit söz konusuydu. Müttefikler de Gelibolu'ya veya İstanbul'a bir Türk saldırısı beklentisine kapılmışlardı. Bu arada Gelibolu yarımadası dâhil Doğu Trakya, herhangi bir olay çıkmaksızın, Türk yönetimine devredildi. Lozan konferansı 23 Nisan 1923'de yeniden toplandı. Bu tarihten birkaç gün önce, Selâhattin Adil Paşa, Müttefik Askerî Komutanlarına 23 Nisan'da Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş yıldönümünü kutlamak için yapılacak törenlere nazik birer davetiye yolladı. Mütareke'den beri ilk defa bir Türk yönetici belirli bir etkinlik düzenlemek için izin istemiyordu. Bu defa Paşa, müttefikler için davet/bildiriği uygun görmüştü. Törenler bir pürüz çıkmadan yapıldı.

Lozan Konferansı 24 Temmuz 1923'de sona erecek ve Antlaşma bütün taraflarca onaylanacaktı. Böylece, İstanbul'daki yönetim ve otorite mücadeleleri de sona erdi. Ağustos ayının sonuna doğru Müttefik İşgal Kuvvetleri İstanbul'u boşaltmak için hazırlıklara başladılar. Müttefikler tarafından el koyulan kamu binaları ve özel mülkler, artakalan savaş malzemeleri ile beraber Türklere geri verildi. General Harington 29 Ağustos'da (ki günün anlamı bellidir) Türk subayları onuruna bir çay partisi verdi. Türkler de buna 19 Eylül'de bir garden parti ile karşılık verdiler.

Fransız komutan General Charpy diğer müttefik komutanları Gelibolu ve İstanbul mezarlıklarında yatan ölülerine son bir saygı ziyaretinde bulunmaya davet etti. General Harington, sembolik bir jestle, karargâhındaki İngiliz bayrağını (Union Jack) Galatasaray'daki Kırım Kilisesi'ne armağan etti. Günümüzde bu bayrak, Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında kullanılan İngiliz bayrağının yanında sergilenmektedir. Türk ve Müttefik komutanları 6 Ekim 1923'de düzenlenen bir törenle birbirlerinin bayraklarını selamladılar. Nöbetçi değişimi yapıldı ve işgal kuvvetleri gemilerine binip gittiler. Aynı gün, Hüseyin Hüsnü Paşa (Erkilet) komutasındaki Türk ordusunun Birinci Piyade Tümeni şehre girdi. Mütareke döneminin yüksek Komiserlerinden sadece bir tanesi İstanbul'da 1927'ye kadar kaldı; o da ABD Yüksek komiseri Amiral Mark L. Bristol idi. Fakat artık ne kendisi bu sıfatı kullanıyor, ne de Ankara ona bu sıfatla hitap ediyordu. O artık "Mr. Representative" olarak sadece bir temsilciydi.

Nur Bilge CRISS

KAYNAKÇA

AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923): Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

CRISS, Nur Bilge, **İşgal Altında İstanbul (1918-1923)**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

ÇETİN, Nurten, "Salih Paşa Hükümeti Basın ve Siyasi Çevrelerin Hükümete Yaklaşımı", **Journal of History School**, 2016.

ÇETİN, Nurten, **Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2016.

KOLOĞLU, Orhan, **Son Sadrazam, Millî Mücadele Taraftarı Ahmed Tevfik Paşa**, Doğan Kitap, İstanbul 2007.

30/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/istanbulun-kurtulusu/?pdf=3567> adresinden erişilmiştir